A herd of wild horses, likely Przewalski's horses, is shown grazing in a grassy field. The horses are light brown with dark manes and tails. They are scattered across the field, some in the foreground and some in the background. The field is a mix of green grass and dry, yellowish grass. The background shows a gentle slope of the field.

Vildtlevende heste i et langtidsperspektiv. Stenalderens vilde heste, deres diæt og tilpasning

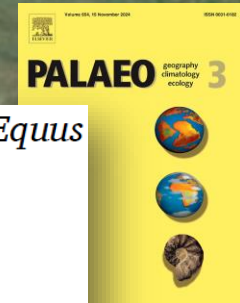
Jacob Kveiborg
Zooarkæolog, ph.d.
Afdeling for Konservering og Naturvidenskab

MOMU

MOESGAARD MUSEUM

Paleodiet reconstructions and human utilization of middle Holocene *Equus ferus* in northwest Europe

Jacob Kveiborg^{a,*}, Antigone Uzunidis^{b,c}, Lutz Klassen^d, Florian Klimscha^{e,f}, Niels Nørkjær Johannsen^g, Uffe Lind Rasmussen^h, Michael P. Richardsⁱ, Jens-Christian Svenning^j

Vildtlevende heste i et langtidsperspektiv. Stenalderens vilde heste, deres diæt og tilpasning

Jacob Kveiborg
Zooarkæolog, ph.d.
Afdeling for Konservering og Naturvidenskab

MOMU
MOESGAARD MUSEUM

Baggrund

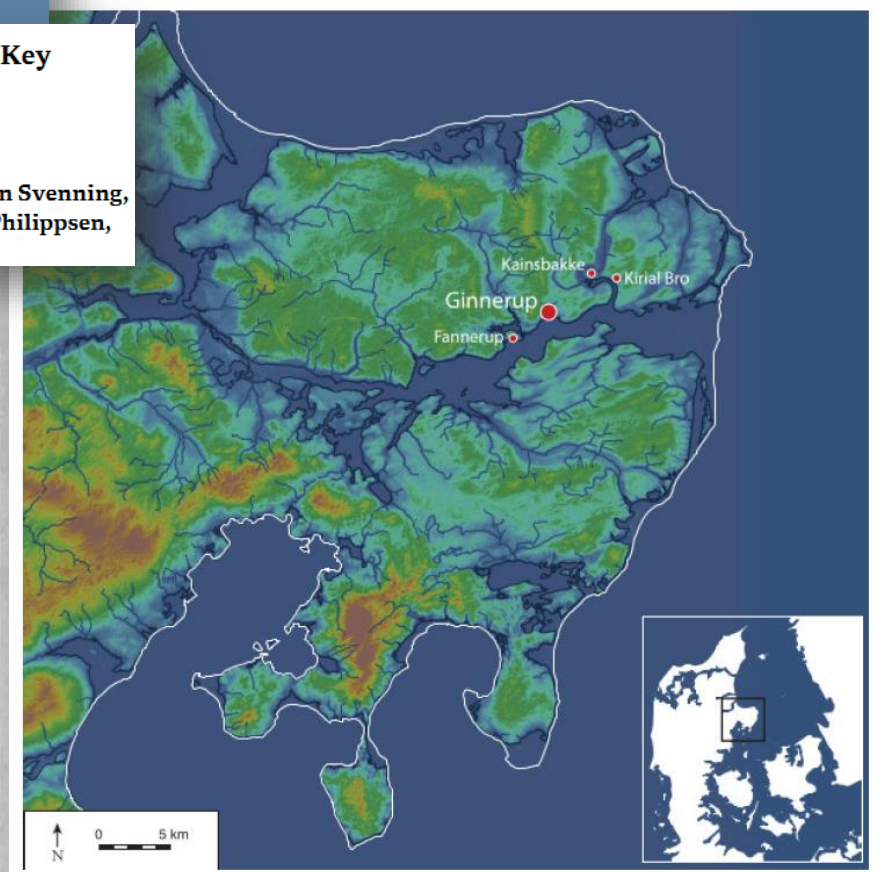
Journal of Neolithic Archaeology

Ginnerup Revisited. New Excavations at a Key Neolithic Site on Djursland, Denmark

Lutz Klassen, Uffe Rasmussen, Jacob Kveiborg, Michael Richards, Ludovic Orlando, Jens-Christian Svenning, Kenneth Ritchie, Marianne H. Andreassen, Bente Philippsen, Rune Iversen, Niels N. Johannsen

GINNERUP

- Udgravet 2020-2023
- Datering: ca. 3500 – 2950 f.v.t
- Inkluderer arkæologiske fund relateret til tragtbægerkulturen og den grubekeramiske kultur
- Vidnesbyrd om både husdyrhold, jagt, fiskeri og indsamling (skaldyr)

Klassen et al. 2023

Baggrund

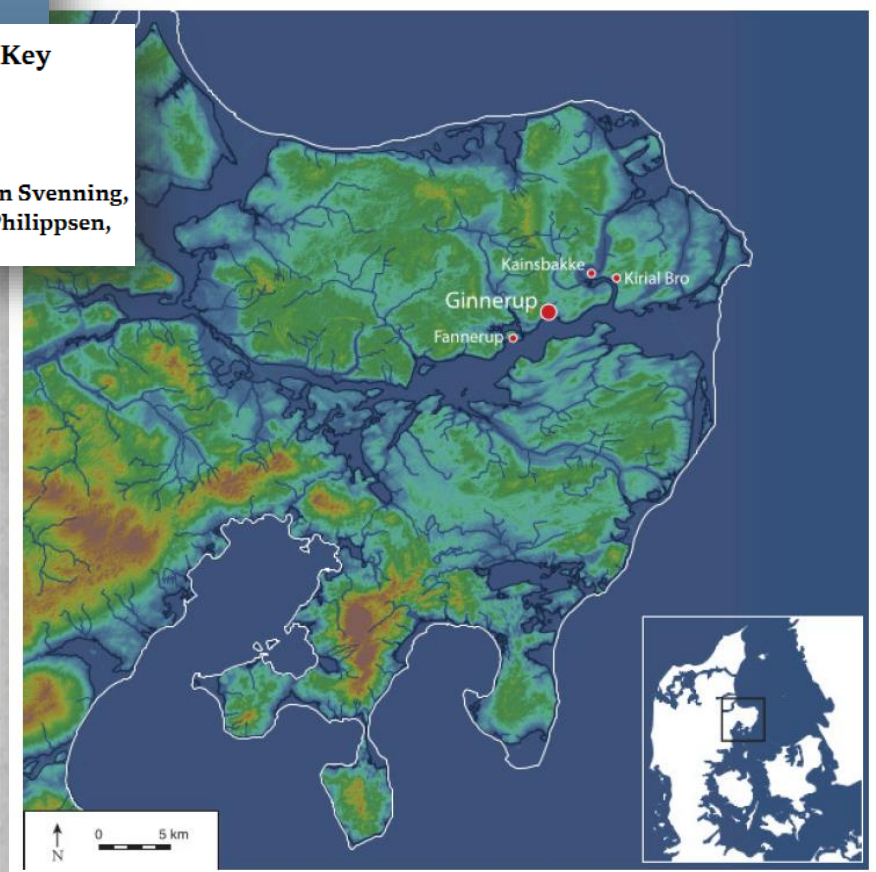
Journal of Neolithic Archaeology

Ginnerup Revisited. New Excavations at a Key Neolithic Site on Djursland, Denmark

Lutz Klassen, Uffe Rasmussen, Jacob Kveiborg, Michael Richards, Ludovic Orlando, Jens-Christian Svenning, Kenneth Ritchie, Marianne H. Andreasen, Bente Philippsen, Rune Iversen, Niels N. Johannsen

GINNERUP

- Stor andel af knogler og tænder fra heste (15 % af de identificerede knogler (sæson 2020)).
- aDNA-analyser indikerer, at hestene fra Ginnerup tilhører en vesteuropæisk gren af vildheste som kan føres tilbage til sen Pleistocæn (Librado et al. 2021; 2024).

Klassen et al. 2023

Baggrund

JOURNAL OF QUATERNARY SCIENCE (2011) 26(8) 805–812

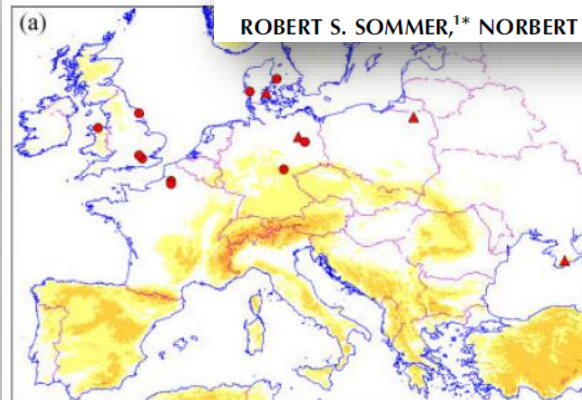
ISSN 0267-8179. DOI: 10.1002/jqs.1509

Holocene survival of the wild horse in Europe: a matter of open landscape?

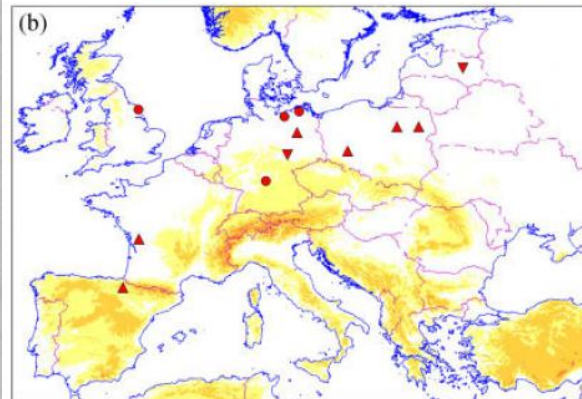
JQS

ROBERT S. SOMMER,^{1*} NORBERT BENECKE,² LEMBI LÕUGAS,³ OLIVER NELLE⁴ and ULRICH SCHMÖLCKE^{5*}

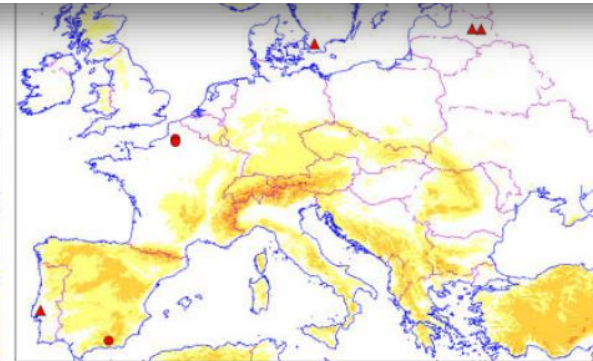
a) Præboreal tid
9600-8600 fvt

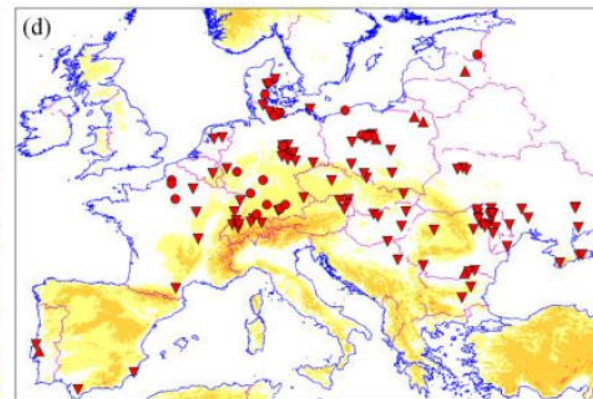
b) Boreal tid,
8600-7100 fvt

c) Tidlig Atlantisk tid
7100-5500 fvt

d) Sen Atlantisk tid,
5500-3750 fvt

Figure 2. Spatiotemporal pattern of subfossil records of *Equus ferus* from the Early to the Middle Holocene in Europe. (a) Preboreal (9600–8600 cal a BC), (b) Boreal (8600–7100 cal a BC), (c) Early Atlantic (7100–5500 cal a BC) and (d) Late Atlantic (5500–3750 cal a BC). Circles: direct ¹⁴C-dated bone record; triangles: context ¹⁴C-dated record; reversed triangles: context-dated bone record on the basis of archaeological findings. For detailed dating information see Table 1 and supporting Table S1. This figure is available in colour online at wileyonlinelibrary.com.

Projektbeskrivelse

Formål

At belyse genindvandringen af vildhesten i DK og hestens plasticitet under sen atlantisk tid gennem et studie af hestens diæt.

Metode

Isotopanalyser ($\delta^{15}\text{N}$, $\delta^{13}\text{C}$ og $\delta^{34}\text{S}$) og tandslitage (meso- and microwear)

Materiale

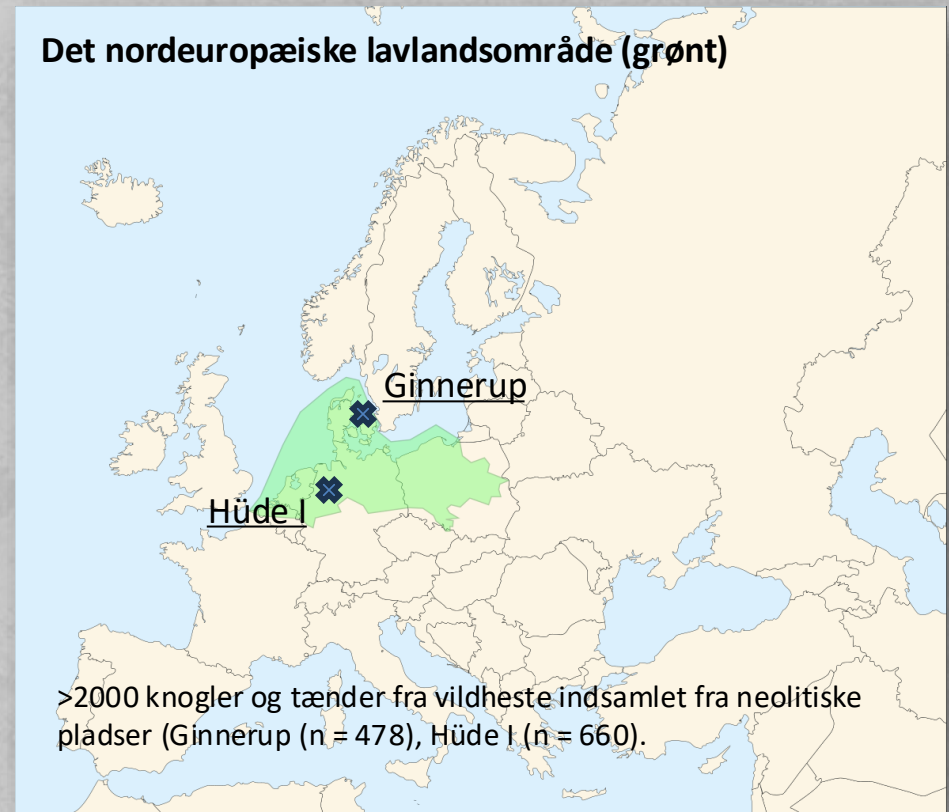
Hesteknogler og -tænder fra Ginnerup (n = 478) og Hüde I (n = 660)

Samples (succesfulde)

Isotoper: Hüde I (n = 9) , Ginnerup (n = 7)

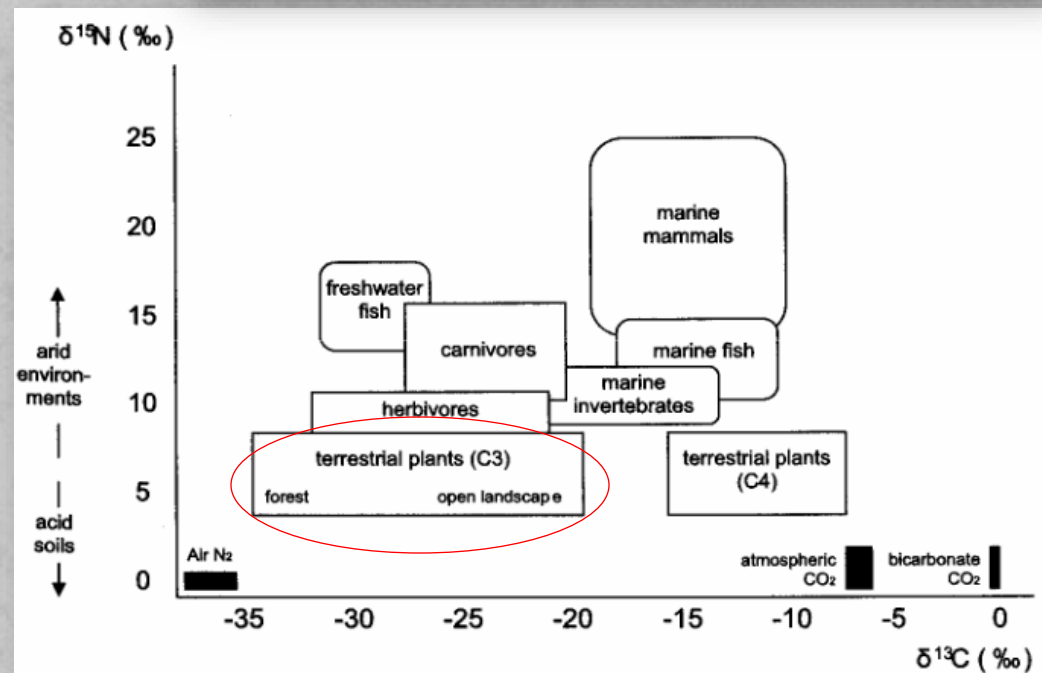
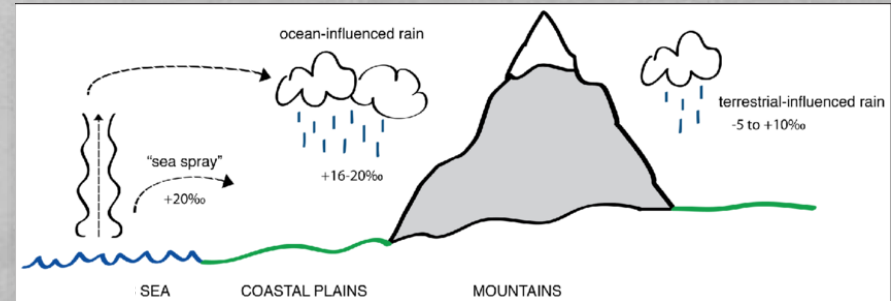
Mesowear: Ginnerup (N: 5), Hüde I (N: 13)

Microwear: Ginnerup (N: 10), Hüde I (N: 12)

Stabile isotoper

- Benyttet isotoper: $\delta^{15}\text{N}$, $\delta^{13}\text{C}$ og $\delta^{34}\text{S}$
- Isotopsammensætningen i det organiske knoglevæv (kollagen) er en direkte funktion af kostens isotop-sammensætning. "Du er hvad du spiser."
- Forskellige i fraktioneringen af isotoper, som følge af blandt andet "sea spray" effekten og nedbørstype ($\delta^{34}\text{S}$) samt "canopy" effekten ($\delta^{13}\text{C}$)

Tandslitage: microwear

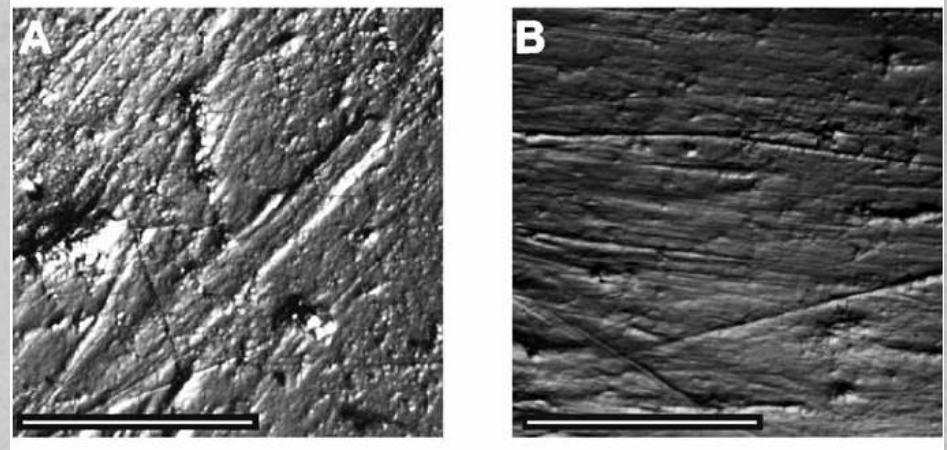
Microwear:

Mikroskopiske gruber og furer/ridser i tandens tyggeflade forårsaget af den føde (inkl. evt. urenheder) dyret spiser umiddelbart før (timer/dage/uger) dyret dør.

Med udgangspunkt i årstidernes og dermed fødeemnerens skiften kan metoden også bruges til at adressere spørgsmål vedr. sæson.

Vurderes under 35x forstørrelse

Tænder benyttet: øvre og nedre molarer og præmolarer (P3-M3)

Tandslitage: mesowear

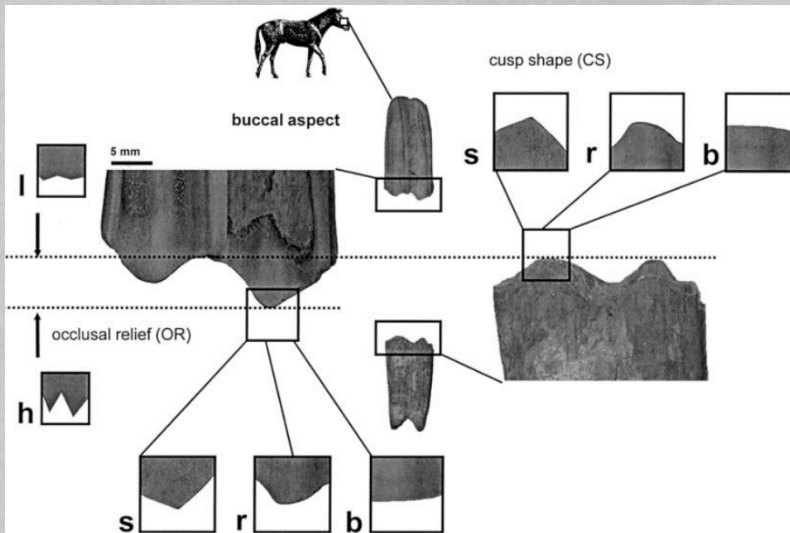
Mesowear: Akkumuleret slitage (måneder/år) afspejler dyrets generelle fødepræferencer (græs versus browse)

Attrition (tand-mod-tand-slitage) generere skarpe facetter = browse.

Abrasion (føde-mod-tand-slitage) nedbryder/ afrunder facetterne = græsning.

Vurderes makroskopisk

Benyttede tænder: øvre præmolarer og molarer (P4-M3)

Kaiser & Fortelius 2003

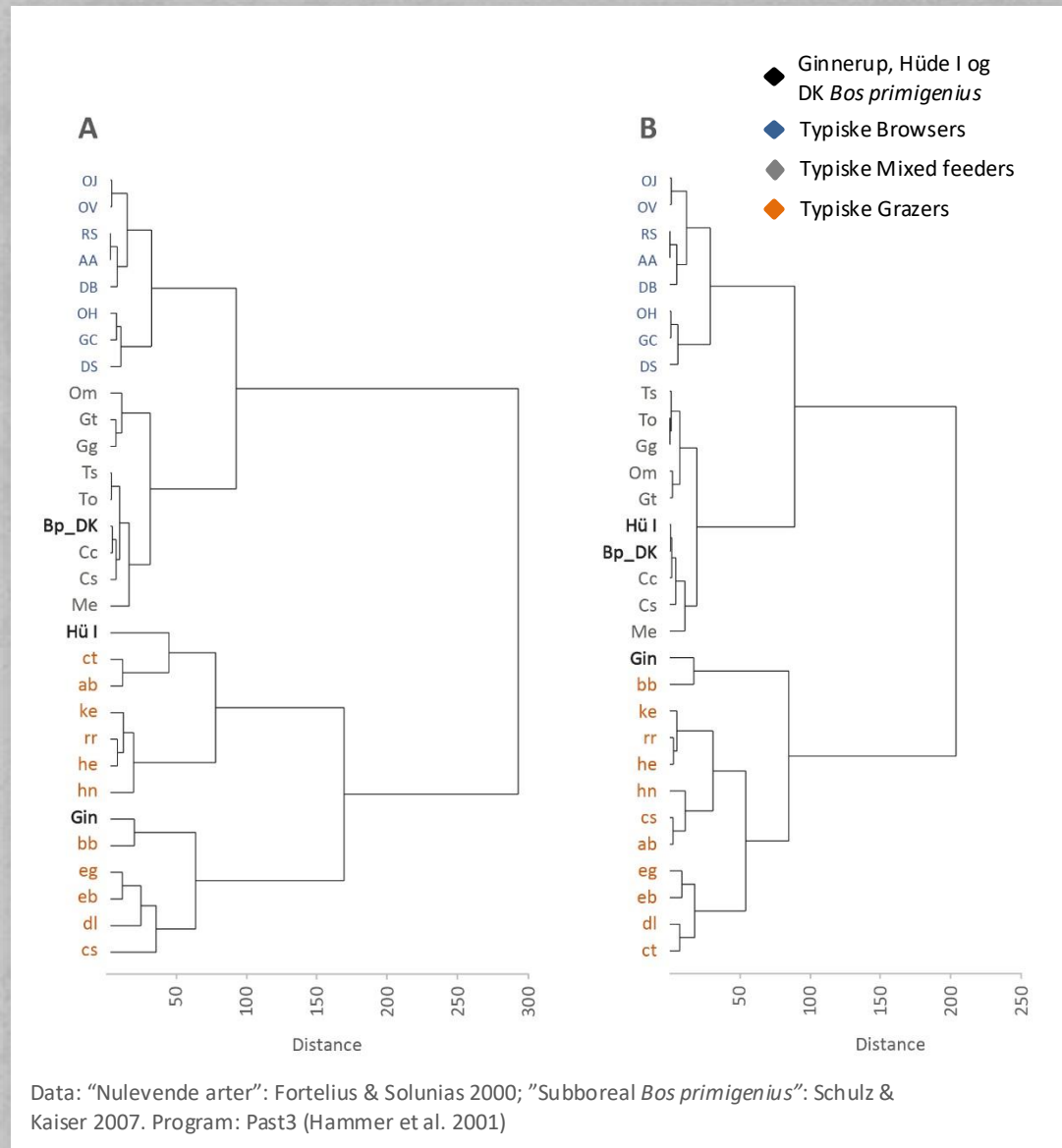
Tand fra Hude I med skarpkantet, lavt relief

Resultater

Mesowear

Cluster-diagram baseret på mesowear hos nulevende arter af browsers, græssere og mixed feeders.

- Begge populationer grupperer sig med andre græssere, om end i forskellige "ender" af spektret.
- Samtidige (subboreale) urokser grupperer sig med mixed feeders.

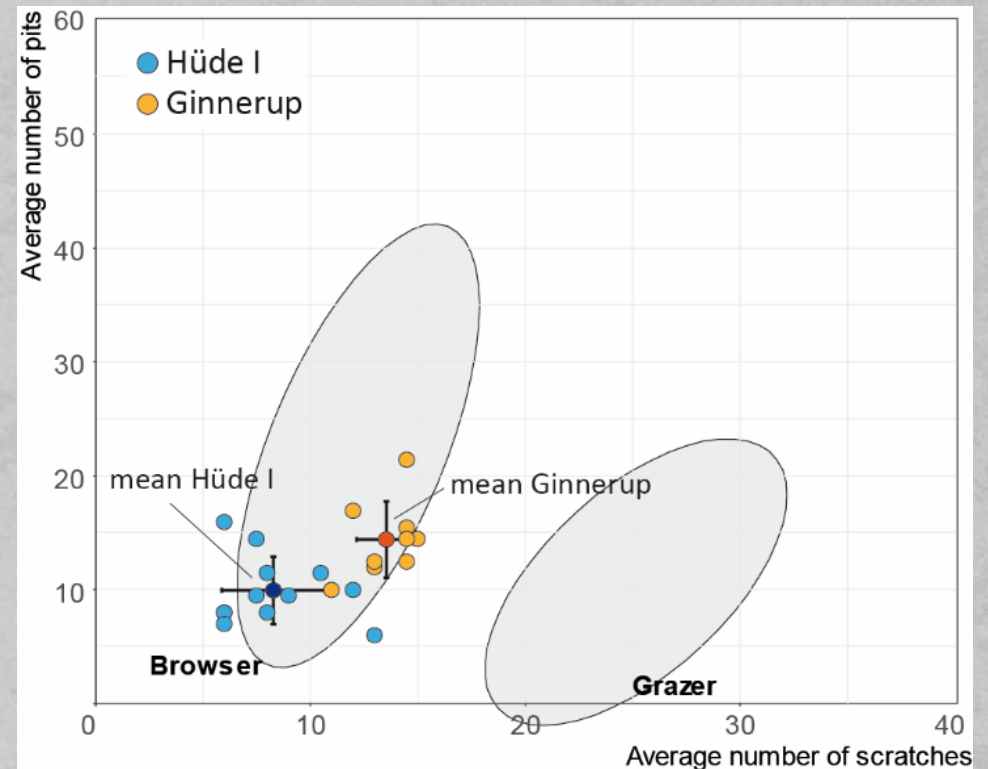

Resultater

Microwear

- Begge populationer af vildheste grupperer sig blandt nutlevende browsers
- Diæt primært bestående af browse i dagene/ugerne op til deres død.
- Slitagens karakterer indikerer stort indtag af blade - ikke hårde frugter, kerner eller bark
- De to populationer klart adskilte. Hestene fra Ginnerup synes at have indtaget mere græs end hestene fra Håde I.

Microwear	n		NP	NS	%LP	%G	%XS	%HC	SWS
Håde I	12	m	9.96	8.29	36.36	0	45.45	0	0.79
		sd	2.99	2.4					
		cv		0.29					
Ginnerup	10	m	13.8	12.7	33.33	0	50	0	1
		sd	3.77	3					
		cv		0.1					

Antallet af gruber og furer på tændernes tyggeflade sammenlignet med nutlevende arter af græssere og browsere.

Resultater

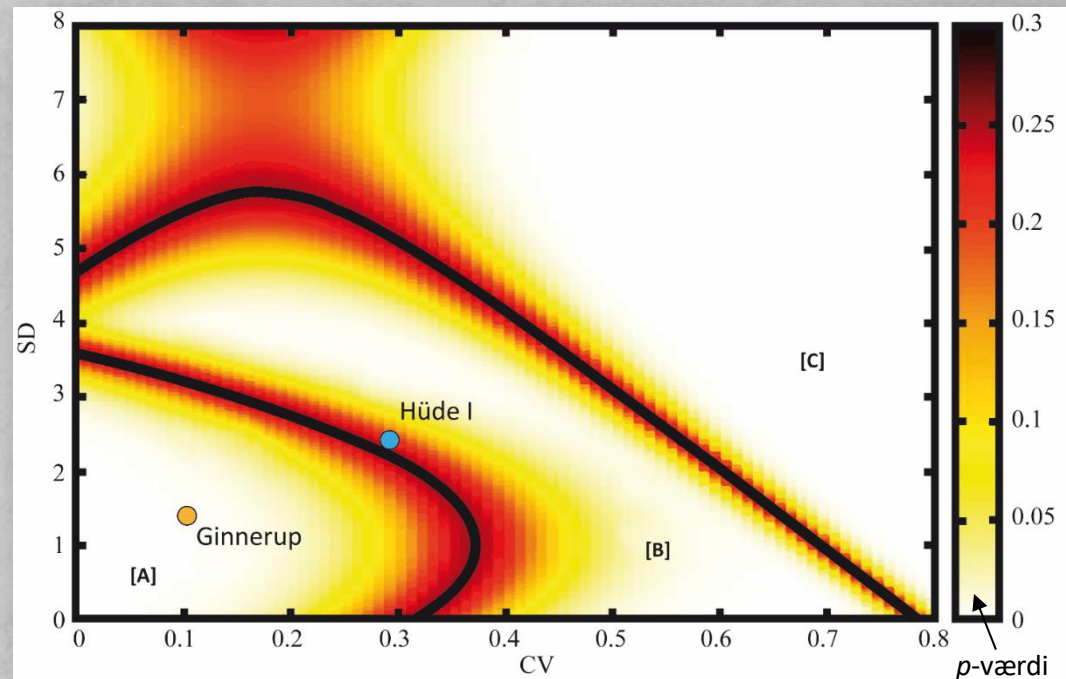
Microwear

Sæsonbestemmelse udtrykt gennem variationsbredden af den observerede microwear

Jo mindre variation (målt som standardafvigelse og variationskoefficient), jo kortere sæson

- Ginnerup: lav variation svarende til en enkelt sæson eller kortere.
- Hüde I: Forholdsvis lav variation, dog højere end Ginnerup. Sæsonens længde kan ikke vurderes pga. manglende statistisk signifikans

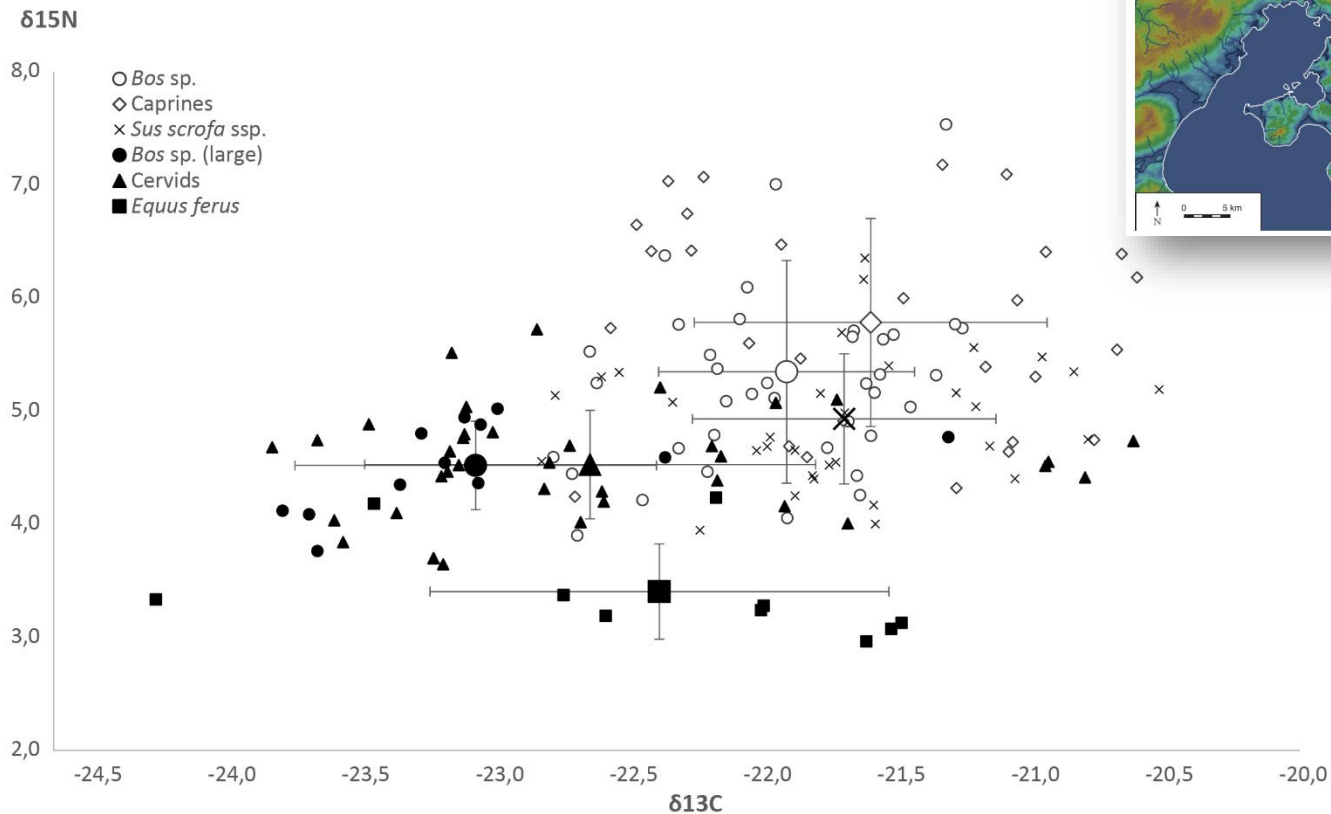
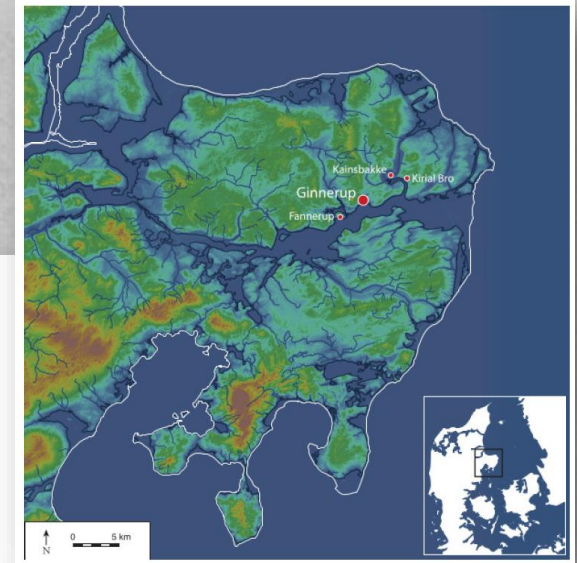
Microwear	n		NP	NS	%LP	%G	%XS	%HC	SWS
Hüde I	12	m	9.96	8.29	36.36	0	45.45	0	0.79
		sd	2.99	2.4					
		cv		0.29					
Ginnerup	10	m	13.8	12.7	33.33	0	50	0	1
		sd	3.77	3					
		cv		0.1					

Bivariate plot: standard deviation (SD) and coefficient of variation (CV) based on the number of microwear scratches

Resultater

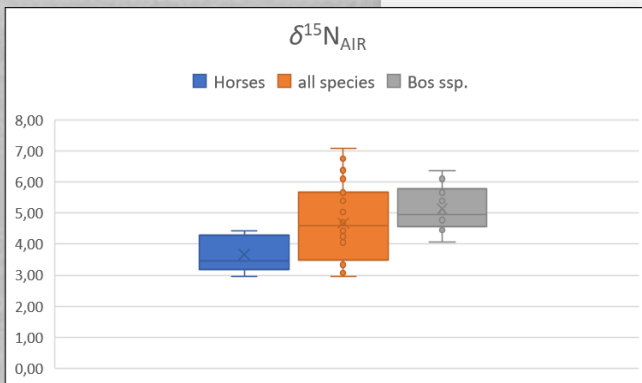
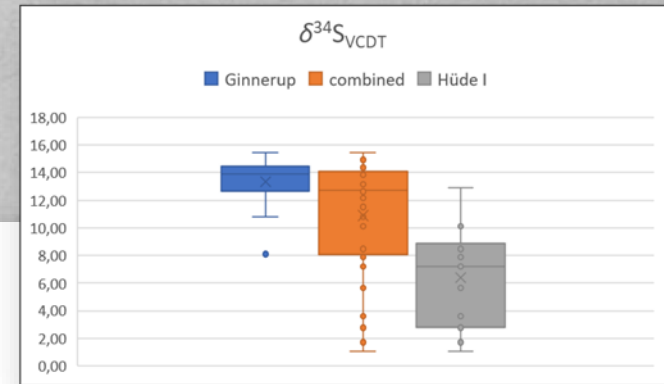
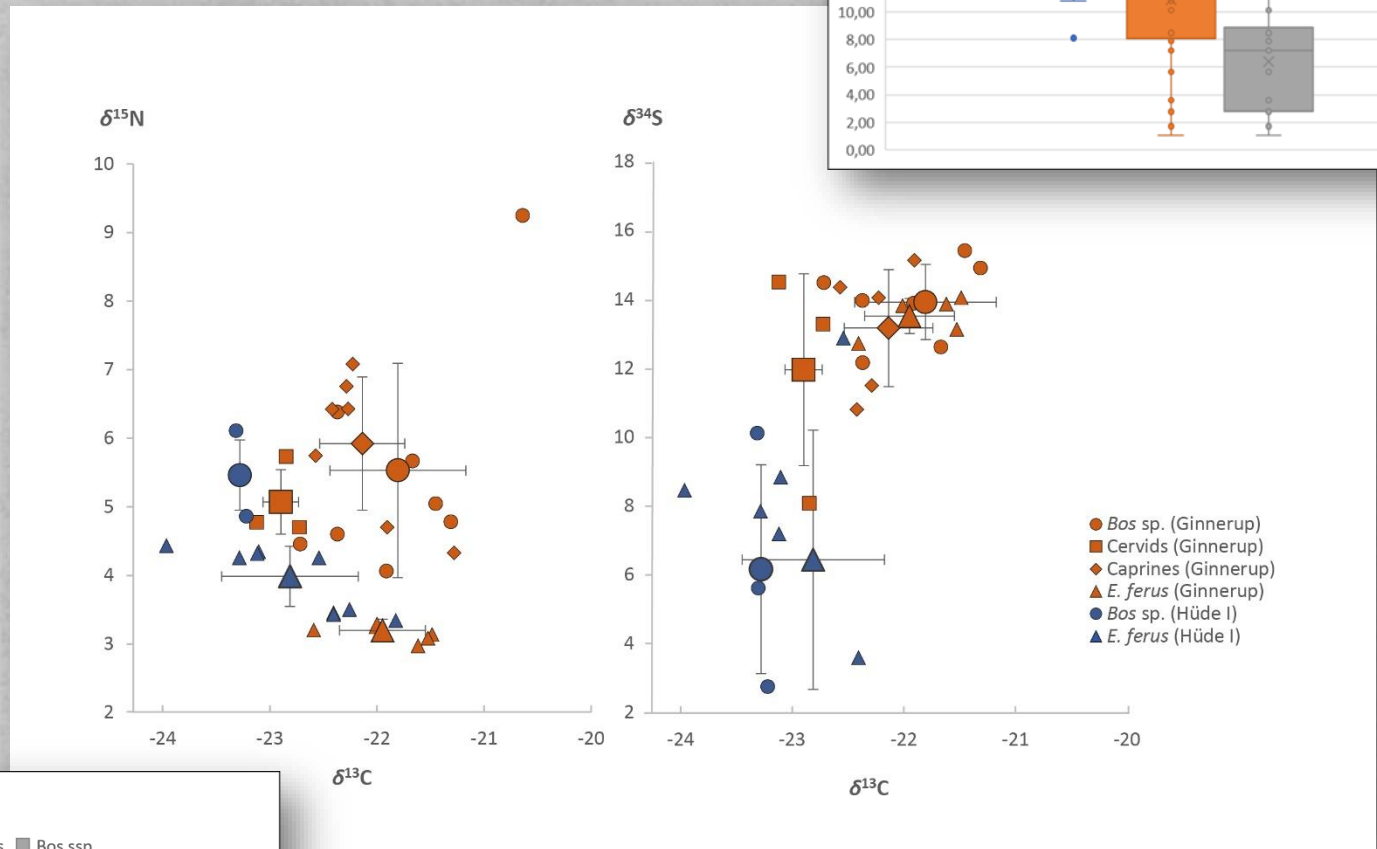
Isotopanalyser ($\delta^{13}\text{C}$ og $\delta^{15}\text{N}$) som udgangspunkt for en diskussion af forskelle og ligheder mellem vilde og tamme planteædere

Ginnerup: Isotopanalyse (Data: Klassen et al., 2023; Makarewicz, 2023)

Resultater

Isotopanalyser

Opsummering

- 1) Begge populationer synes at have levet af en diæt overvejende bestående af græsser.
- 2) Ginnerup populationen mere udpræget græssere end Hüde populationen.
- 3) Føden bestod overvejende af browse i perioden op til hestenes død i begge populationer.
- 4) Når det kommer til populationen fra Ginnerup, så synes de alle nedlagt indenfor en og samme sæson. Præcist hvornår på året er ikke muligt at afgøre.
- 5) Hestene fra hhv. Ginnerup og Hüde I kom fra to forskellige populationer hhv. indlands og ved kysten.
- 6) Forskelle i kvælstof og kulstof værdier mellem tamme og vilde planteædere kan indikere, at de levede i forskellige nicher

Fremtid

- 1) Flere proxyer (landskabs- og pollenanalyser)
- 2) Flere individer
- 3) Populationsstudier (aDNA)
- 4) Morfologiske studier
- 5) Sammenligninger med vildtlevende heste fra Mols laboratoriet

Tak til

VILLUM FONDEN

AAGE OG JOHANNE
LOUIS-HANSENS FOND

AUGUSTINUS FONDEN

STIFTET 25. MARTS 1942

Landesmuseum Hannover